

ارائه عامل ارتباط مناسب جهت یکنواخت‌سازی قواعد حل تعارض قوانین در دعای مسئولیت مدنی ناشی از هتک حیثیت با نگاهی به مقررات رم ۲

سید حسین صفایی معافی *

رضا مقصودی پاشاکی **

رضا دریایی ***

DOI: <https://doi.org/10.22096/law.2024.2017081.2191>

[تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۲۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۲/۱۴]

چکیده

امروزه با گسترش ابزارهای رسانه‌ای، امکان وقوع دعای هتک حیثیت با عناصر خارجی متعدد افزایش یافته است که می‌تواند دادگاه‌های رسیدگی‌کننده به دعوا را در به‌کارگیری قواعد سنتی حل تعارض قوانین دچار مشکل کند. بدیهی است اعمال قاعده حل تعارض یکنواخت و جلوگیری از تشتت قواعد حل تعارض در این‌گونه دعوی بین کشورهای مختلف، پیش‌بینی‌پذیری و قطعیت حقوقی را می‌افزاید و امکان سوءاستفاده اصحاب دعوا را از آنان خواهد گرفت. اما کدام عامل ارتباط می‌تواند جهت اعمال نسبت به دعوی هتک حیثیت مناسب تلقی گردد؟ این مقاله ضمن ارزیابی عوامل ارتباط قابل اعمال نسبت به دعوی هتک حیثیت، به‌عنوان یک قاعده حل تعارض قوانین یکنواخت، عامل ارتباط مناسبی را پیشنهاد خواهد داد. در این مقاله، نشان داده خواهد شد که قانون مقر دادگاه، در صورت وجود حوزه‌های قضایی صالح متعدد، امکان سوءاستفاده خواهان را فراهم می‌آورد. همچنین به‌کارگیری قاعده حل تعارض مبتنی بر قانون مناسب، به دلیل وجود انعطاف زیاد، پیش‌بینی‌پذیری و قطعیت حقوقی را به همراه ندارد و قانون محل استقرار خوانده نیز نمی‌تواند عدالت را بین طرفین دعوا ایجاب نماید. به‌کارگیری قانون محل وقوع خسارت چون ممکن است منجر به حاکمیت قوانین متعدد در یک دعوا گردد، دادگاه را در عمل با مشکل مواجه می‌کند، لیکن قانون محل سکونت عادی زیان‌دیده می‌تواند به‌عنوان یک عامل ارتباط مطلوب در دعوی هتک حیثیت اعمال شود.

واژگان کلیدی: تعارض قوانین؛ قانون مقر دادگاه؛ قانون محل وقوع خسارت؛ مسئولیت مدنی؛ هتک حیثیت.

* دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران. (نویسنده مسئول)

Email: sayyidhsafaei@gmail.com

Email: rmaghsoddy@guilan.ac.ir

** دانشیار، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

*** استادیار، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

Email: reza.daryae@guilan.ac.ir

۱. مقدمه

در این عصر، با پیشرفت و گسترش رسانه‌ها و انتقال اطلاعات در سطح جهانی، ارتکاب هتک حیثیت از مرزهای ملی فراتر رفته و انتشار مطالب برخلاف واقع توسط این‌گونه رسانه‌ها، به‌سادگی می‌تواند در مدت زمان بسیار کوتاهی، در سرتاسر جهان انجام گیرد. بدین ترتیب، حیثیت و موقعیت اشخاص جامعه در هر زمان و مکانی و از هر کجای جهان، در معرض ورود زیان قرار دارد. در این شرایط، زیان‌دیدگان هتک حیثیت، برای جبران خسارات خود و تنبیه زیان‌زننده اقدام به طرح دعاوی مسئولیت مدنی و کیفری بین‌المللی خواهند کرد.

از آنجا که در دعاوی مسئولیت مدنی، مبحث تعارض قوانین قابل طرح است و دادگاه‌ها می‌توانند قانون خارجی را نسبت به دعوا اعمال کنند، نگرانی‌های بسیاری را برای سیاست‌گذاران کشورهای مختلف که از پایمال شدن حقوق اشخاص جامعه خود توسط قانون خارجی هراس دارند، به وجود می‌آورد و باعث اختلاف بین قواعد حل تعارض قوانین کشورهای مختلف می‌گردد.

بدین جهت، ضروری است دولت‌ها با استفاده از قاعده حل تعارضی یکنواخت برای دعاوی مسئولیت مدنی ناشی از هتک حیثیت، در جهت کاهش این نگرانی‌ها، اقدام به انعقاد پیمان‌های دو یا چند جانبه نمایند. گفتنی است هرچند می‌توان با یکنواخت‌سازی قواعد حقوقی ماهوی در ارتباط با هتک حیثیت دستاوردهای مطلوبی را به بار آورد، لیکن قانع ساختن نظام‌های حقوقی که هرکدام دارای سنت و فرهنگ متفاوتی هستند به پذیرش قواعد ماهوی یکنواخت، به‌دشواری قابل تصور است.

بدیهی است عدم وجود قواعد یکنواخت در دعاوی هتک حیثیت باعث خواهد شد تعداد بی‌شماری قاعده حل تعارض قوانین قابل اعمال در پرونده‌های هتک حیثیت فرامرزی وجود داشته باشد. چنین وضعیتی قابلیت پیش‌بینی دعوا و قطعیت حقوقی را به همراه نخواهد داشت. این امر شاید در خصوص تمام انواع دعاوی بین‌المللی وجود داشته باشد، لیکن در ارتباط با هتک حیثیت جلوه ویژه‌ای یافته است، چراکه برخلاف دیگر دعاوی مسئولیت مدنی بین‌المللی که اغلب تنها یک مکان به‌عنوان محل وقوع فعل زیان‌بار یا خسارت تلقی می‌گردد، در دعاوی هتک حیثیت، انتشار مطالب افتراآمیز در مدت زمانی بسیار کوتاه و در سراسر جهان امکان‌پذیر است و قانون تمامی آن کشورها قابلیت اعمال خواهد داشت. با یکنواخت‌سازی قواعد حل تعارض قوانین در سطح بین‌المللی، طرفین یک دعوا تنها در معرض اعمال یک قاعده مشخص قرار می‌گیرند.

ارائه عامل ارتباط مناسب جهت یکنواخت‌سازی قواعد ... / صفایی معافی، پاشاکی و دریایی ۸۳

عدم یکنواخت‌سازی قواعد حل تعارض و وجود چندین قاعده حل تعارض قابل‌اعمال نسبت به دعاوی هتک حیثیت فرامرزی، امکان «سوء استفاده از حق انتخاب دادگاه»^۱ را به خواهان می‌دهد؛ به گونه‌ای که زیان‌دیده هتک حیثیت می‌تواند با بررسی قواعد حل تعارض کشورهای مختلف، بهترین گزینه را که نتیجه دلخواه او را به همراه داشته باشد برگزیند. در چنین وضعیتی، خواهان می‌تواند آزادی بیان خواننده را از او سلب کند و مانع انتشار هرگونه اطلاعات و انتقاد درخصوص خود شود. لیکن تدوین مقررات یکدست حل تعارض قوانین سبب خواهد شد تا یک قاعده حل تعارض یکسان، در تمام کشورهای جهان، به کار گرفته شود و بدین روش، می‌توان مانع سوء استفاده طرفین دعاوا شد.

جهت یکنواخت‌سازی قواعد حل تعارض قوانین، باید عامل ارتباط^۲ مناسبی مقرر شود تا از بروز چالش‌های یادشده جلوگیری کند. گفتنی است قواعد حل تعارض قوانین، مسئله قانون حاکم را با استفاده از ضابطه‌ای جغرافیایی حل و فصل می‌کند. بدین ترتیب، قانون قابل‌اعمال، قانون کشوری خواهد بود که توسط این ضابطه جغرافیایی تعیین شده است. ضابطه جغرافیایی یادشده را عامل ارتباط نامیده‌اند، چراکه این ضابطه، دعاوا یا رابطه حقوقی را به یک نظام حقوقی که قانون آن نسبت به دعاوا اعمال می‌شود، مرتبط می‌سازد.^۳

پژوهش پیش‌رو در نظر دارد ضمن مطالعه عوامل ارتباط قابل‌پیشنهاد برای دعاوی مسئولیت مدنی ناشی از هتک حیثیت و تبیین چالش‌های موجود در آن‌ها، عامل ارتباط مطلوبی را در این خصوص ارائه دهد تا قانون‌گذاران نظام‌های حقوقی جهت یکنواخت‌سازی قواعد حل تعارض و انعقاد معاهدات دو یا چند جانبه با کشورهای دیگر از آن بهره‌برند. همچنین، در این نوشتار، رویکرد مقررات رم^۴ نسبت به قواعد حل تعارض قوانین در هتک حیثیت ملاحظه و ارزیابی خواهد شد.

در این مقاله، بررسی خواهد شد که کدام عامل ارتباط می‌تواند به‌طور مطلوبی در دعاوی مسئولیت مدنی ناشی از هتک حیثیت به کار گرفته شود و چرا سایر عوامل ارتباط قابل‌اعمال نسبت به هتک حیثیت کارایی مناسب را ندارند.

1. Forum shopping.

2. Connecting factor.

3. Gilles Cuniberti, *Conflict of Laws: A Comparative Approach* (Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2017), 4.

4. REGULATION (EC) No 864/2007 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II).

در مبحث نخست، عوامل ارتباط که می‌توانند در خصوص دعاوی هتک حیثیت به کار گرفته شوند، بررسی می‌شوند و امکان اعمال آن‌ها نسبت به این دعاوی ارزیابی می‌گردد. در مبحث دوم، رویکرد مقررات رم ۲ و علت وجود چنین رویکردی در ارتباط با هتک حیثیت ملاحظه می‌گردد. در مبحث آخر، ضمن تبیین ویژگی‌های ضروری برای یک عامل ارتباط مناسب در دعاوی هتک حیثیت، قاعده حل تعارض مطلوبی برای این‌گونه دعاوی پیشنهاد خواهد شد.

۲. مروری بر عوامل ارتباط قابل اعمال

در مبحث پیش‌رو، برخی از عوامل ارتباط که در خصوص دعاوی هتک حیثیت پیشنهاد شده است، مورد بررسی قرار می‌گیرد تا امکان اعمال آن نسبت به دعاوی هتک حیثیت ارزیابی گردد.^۵

۲-۱. قانون مقر دادگاه

قانون مقر دادگاه یکی از عوامل ارتباط موجود است که می‌تواند در دعاوی هتک حیثیت به کار گرفته شود. مطابق این قاعده، دادگاه رسیدگی کننده به دعوا، پس از آنکه صلاحیت خویش را احراز نمود، می‌بایست قانون ماهوی کشور خویش را بر دعوا حاکم گرداند.^۶ به موجب ماده ۵ قانون مدنی ایران، به‌عنوان یک اصل کلی، تمامی سکنه ایران تابع قوانین این کشور خواهند بود و عدم به‌کارگیری این اصل نیازمند تصریح قانون‌گذار است.

بدین ترتیب، حاکمیت قانون مقر دادگاه می‌تواند به‌عنوان یک اصل در این خصوص اعمال شود، زیرا بنا به اصل، قوانین ایران در داخل قلمرو سرزمینی این کشور و بر تمامی اشخاص و اموال موجود در آن حاکمیت دارد و بنابراین، هرگاه بین اجرای قانون ایرانی و خارجی تردید حاصل گردد، قانون ایران باید بر ساکنان آن اجرا شود.^۷ از این‌رو، با توجه به عدم تصریح قانون‌گذار نسبت به قواعد انتخاب قانون در تعهدات غیر قراردادی، از جمله هتک حیثیت، می‌بایست قانون مقر دادگاه به‌عنوان اصل اجرا گردد. بنابراین، مزیت به‌کارگیری عامل ارتباط مقر دادگاه، هماهنگی آن با قاعده اصلی موجود در قواعد حل تعارض ایرانی است.

۵. شایان ذکر است، محل ارتکاب عمل زیان‌بار نیز می‌توانست یکی از عوامل ارتباط قابل ارائه باشد، اما چون در دعاوی هتک حیثیت، محل وقوع عمل زیان‌بار، یا محل انتشار مطالب افترایی (محل استقرار ناشر) است و یا محل مشاهده مخاطبان (محل وقوع خسارت)، این عامل ارتباط به‌طور جداگانه مطالعه نگردید.

۶. محمد جواد شریعت باقری، حقوق بین‌الملل خصوصی (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۶)، ۳۶۲-۳۶۳.

۷. ناصر کاتوزیان، مقدمه علم حقوق و مطالعه در نظام حقوقی ایران (تهران: انتشار، ۱۳۸۸)، ۲۲۴.

ارائه عامل ارتباط مناسب جهت یکنواخت‌سازی قواعد ... / صفایی معافی، پاشاکی و دریایی ۸۵

با به‌کارگیری این عامل ارتباط، تعیین قانون حاکم به‌طور کامل بستگی به قواعد صلاحیت قضایی خواهد داشت و شناسایی قانون حاکم بدون ارجاع به قواعد صلاحیت ممکن نیست.^۸ بر همین مبنا، برخی معتقدند با وجود قواعد صلاحیت مطلوب، این عامل ارتباط می‌تواند مناسب‌ترین قاعده تعیین قانون حاکم برای دعاوی ناشی از نقض حریم خصوصی و هتک حیثیت باشد که حقوق اصحاب دعوا را مراعات می‌کند.^۹

باید توجه داشت که اگر قواعد صلاحیت قضایی یک کشور، حوزه‌های متعددی را صالح به رسیدگی تلقی کند، قوانین متعددی نیز قابلیت اعمال نسبت به دعوا را خواهند داشت.^{۱۰} در دعاوی هتک حیثیت که در زمان واحد ممکن است مطالب افتراپی در کشورهای متعددی چاپ و پخش گردد و حوزه‌های قضایی متعددی خود را صالح به رسیدگی بدانند، قوانین ماهوی تمام آن‌ها قابل اعمال خواهد بود. در این صورت، خواهان به‌سادگی می‌تواند دعوای خویش را تنها در کشورهای صالحی مطرح کند که قوانین ماهوی آن‌ها را به سود خویش ببیند و از اقامه دعوا در کشوری که قوانین بر ضد او داشته باشد، خودداری کند. البته این امر همواره سوءاستفاده از حق تلقی نمی‌شود و به‌خودی‌خود بدون اشکال به نظر می‌آید. اما از آنجا که ضروری است طرفین دعوای هتک حیثیت در موضع یکسانی قرار گیرند و حقوق هیچ‌کدام نادیده گرفته نشود، با اعمال این قاعده حل تعارض، خواننده جایگاه بسیار ضعیف و بی‌دفاعی در مقابل خواهان خواهد داشت که حقوق او مانند آزادی بیان را در خطر قرار می‌دهد.

علاوه‌براین، وجود حوزه‌های قضایی و قوانین قابل اعمال متعدد، قابلیت پیش‌بینی نتیجه دعوا را دشوار می‌سازد؛ به‌ویژه آنکه این عامل ارتباط به خواهان امکان طرح دعوای گزینشی را می‌دهد که اثر بدتری را بر قابل‌پیش‌بینی بودن خواهد گذاشت، زیرا خواننده نمی‌داند که قانون کدام کشور درمورد او اعمال خواهد گردید و در زمان انتشار مطالب مدنظر خود، باید کدام قانون را رعایت کند.

8. Trevor Hartley, "Hartley on The Problem of "Libel Tourism," accessed December 4, 2023, <https://conflictoflaws.net/2010/hartley-on-the-problem-of-libel-tourism/>

9. Bettina Heiderhoff, "Heiderhoff: Privacy and Personality Rights in the Rome II Regime – Yes, Lex Fori, Please!," accessed April 20, 2023, <https://conflictoflaws.net/2010/heiderhoff-privacy-and-personality-rights-in-the-rome-ii-regime-yes-lex-fori-please/>.

10. Jan-Jaap Kuipers, "Towards a European Approach in the Cross-Border Infringement of Personality Rights," *German Law Journal* 12, no. 8 (August 2011): 1699.

همچنین، با اعمال چنین قاعده‌ای، ممکن است قانونی نسبت به دعوا اعمال شود که با فرهنگ و سنت کشور محل اقامت طرفین تعارض داشته باشد که در این صورت، دولت‌ها هیچ‌گاه نخواهند پذیرفت که قانون کشور دیگری به جز قانون آن‌ها بر دعوا حاکم شود. در این وضعیت، پذیرش چنین قاعده‌ای توسط دولت‌ها، به عنوان قاعده حل تعارض یکنواخت، بسیار دور از انتظار خواهد بود. علاوه بر این، از آنجا که طرفین دعوا ممکن است اتباع کشورهای دیگری غیر از محل دادگاه باشند، اعمال قانون مقر دادگاه، حساسیت‌های زیادی را توسط دولت‌های خارجی بر خواهد انگیخت و آنان را به انجام رفتاری متقابل ترغیب می‌کند.

۲-۲. قانون مناسب

یک عامل ارتباط دارای انعطاف که مطلق نباشد و با توجه به حقایق پیرامون هر پرونده بتواند مناسب‌ترین یا مرتبط‌ترین قانون را تعیین نماید، توسط برخی از حقوق دانان برای دعاوی مسئولیت مدنی، حداقل به عنوان یک قاعده ثانویه و فرعی، پیشنهاد شده است^{۱۱} و عده‌ای این قاعده را به طور ویژه‌تری برای دعاوی هتک حیثیت مناسب دیده‌اند.^{۱۲} به موجب این قاعده، دادگاه رسیدگی کننده به دعوا ملزم خواهد بود تا با در نظر گرفتن مجموعه اوضاع و احوال پرونده و عوامل مؤثر در شکل‌گیری آن، مناسب‌ترین قانون را که بیشترین ارتباط را با دعوا دارد، به عنوان قانون حاکم برگزیند.^{۱۳} در این راستا و در دعاوی هتک حیثیت، قاضی رسیدگی کننده، از ضوابط مختلفی مانند محل استقرار ناشر و زیان دیده یا زبان مطلب منتشر شده و یا حتی پسوند دامنه وبسایت ناشر، می‌تواند در این راستا بهره برد.^{۱۴} اما آیا استفاده از این عامل ارتباط در دعاوی مسئولیت مدنی ناشی از هتک حیثیت، چنان که توسط حقوق دانان پیشنهاد شده است، دستاورد مطلوبی را به همراه خواهد داشت؟

این قاعده می‌تواند به وسیله تعیین شایسته‌ترین قانون در هر دعوایی، انصاف و عدالت را با

۱۱. سید محمدصادق طباطبایی و قادر شننور، «مطالعه تطبیقی قانون حاکم بر مسئولیت مدنی در حقوق ایران و انگلیس از منظر تعارض قوانین»، *حقوق تطبیقی* ۲، شماره ۲ (اسفند ۱۳۹۴): ۳۸-۳۹؛ جمال صالحی ذهابی، «مسئولیت مدنی و قانون حاکم بر آن در تعارض قوانین»، *فصلنامه صنعت بیمه* ۳، شماره ۶۷ (پاییز ۱۳۸۱): ۱۲۶-۱۲۸.

12. Kuipers, "Towards a European Approach," 1705; Aaron Warshaw, "Uncertainty from Abroad: Rome II and the Choice of Law for Defamation Claims," *Brooklyn Journal of International Law* 32, no. 1 (January 2006): 302-308.

۱۳. محمود سلجوقی، *حقوق بین‌الملل خصوصی-تعارض قوانین و تعارض صلاحیت‌ها*، جلد ۲ (تهران: نشر میزان، ۱۴۰۰)، ۳۹۴.

14. Kuipers, "Towards a European Approach," 1704.

ارائه عامل ارتباط مناسب جهت یکنواخت‌سازی قواعد ... / صفایی معافی، پاشاکی و دریایی ۸۷

توجه به حقایق آن ایجاب نماید.^{۱۵} به علاوه، این قاعده برخلاف تعداد دیگری از قواعد حل تعارض قوانین، تنها یک قانون را جهت اعمال نسبت به تمامی دعوا تعیین کرده و از به کارگیری چندین قانون نسبت به یک دعوا جلوگیری می‌کند.

با وجود چنین مزایایی، به نظر می‌رسد این نوع از قواعد حل تعارض که صلاحدید دادگاه در آن نقش پررنگی دارد و بسیار قابل انعطاف است، برای دعاوی هتک حیثیت چندان مناسب نباشد، زیرا با توجه به حساسیت‌های سیاسی که پیرامون چنین دعاوی وجود دارد، دادگاه‌ها بسیار مایل به اعمال قانون خود نسبت به دعوا هستند.^{۱۶} از طرفی، چون حیثیت اشخاص ماهیت سیالی دارد و بدون توجه به مرزهای سیاسی در کشورهای مختلفی می‌تواند به وجود آید و متحمل آسیب گردد، تمامی این حوزه‌های قضایی ممکن است قانون خود را مناسب تشخیص دهند.

بنابراین، با توجه به اینکه گزینش قانون مناسب به‌طور کامل به صلاحدید دادگاه‌ها واگذار شده است، این احتمال وجود دارد که با وجود کمترین ارتباط بین حوزه قضایی رسیدگی‌کننده و حقایق پیرامون دعوا، دادگاه‌های رسیدگی‌کننده قانون کشور خود را اعمال کنند. همچنین، گستردگی اختیار دادگاه در این باره، پیش‌بینی‌پذیری سرانجام دعوا را برای اشخاص دشوار می‌سازد و فاقد قطعیت حقوقی است. وجود ملاحظیات سیاسی و اختلاف بین حقوق اشخاص با اعطای صلاحیت تعیین قانون حاکم به دادگاه، می‌تواند حق آزادی بیان رسانه‌ها را از آنان سلب کند. در این صورت، حقوق بشر بسیار مورد تهدید قرار می‌گیرد.

۲-۳. قانون محل استقرار ناشر

محل استقرار^{۱۷} خواننده یا ناشر که از آن نقطه اقدام به نشر مطالب افتراآمیز می‌کند، می‌تواند به‌عنوان یک عامل ارتباط مناسب برای هتک حیثیت تلقی گردد. این محل به‌نوعی می‌تواند با محل وقوع عمل زیان‌بار برابری کند،^{۱۸} چراکه ناشر از این مکان اقدام به انتشار محتوای افتراآمیز می‌نماید. بنابراین، این عامل ارتباط، برخلاف قاعده محل وقوع خسارت، بر فعل

۱۵. سید محمد طباطبایی نژاد و فرهاد ایرانپور، تعارض قوانین در مسئولیت مدنی (تهران: نشر میزان، ۱۳۹۶)، ۲۰۶-۲۰۷.

16. Phaedon John Koziris, "Rome II: Tort Conflicts on the Right Track! A Postscript to Symeon Symeonides' "Missed Opportunity"," *The American Journal of Comparative Law* 56, no. 2 (Spring 2008): 474-476.

17. Established.

18. François Michel Meier, "Unification of choice-of-law rules for defamation claims," *Journal of Private International Law* 12, no. 3 (December 2016): 511.

زیان بار تمرکز دارد و از آن متمایز می‌گردد. البته اگر محل مشاهده محتوای افترا آمیز که آخرین جزء هتک حیثیت در آنجا واقع می‌شود، به عنوان محل وقوع عمل زیان بار تلقی گردد، محل وقوع خسارت و عمل زیان بار یکسان خواهد بود، نه محل استقرار ناشر.

به کارگیری قاعده یاد شده این سودمندی را دارد که همواره قانون یک کشور را معین می‌کند و منجر به حاکمیت قوانین متعدد نمی‌شود^{۱۹} و ایرادات وارده بر عامل ارتباط محل وقوع خسارت را از این جهت ندارد. از طرف دیگر، چون مستلزم حاکمیت قانونی خواهد شد که خواننده با آن ارتباط و آشنایی بیشتری دارد، آزادی بیان وی را تأمین خواهد کرد.

لیکن با وجود این مزایا، این قاعده به مقدار بسیاری گرایش به سوی خواننده دعوا دارد و منافع خواهان را نادیده می‌انگارد، به گونه‌ای که به کارگیری این قاعده به ناشران این امکان را می‌دهد تا با تعیین گزینشی محل استقرار خود، قانون ماهوی دلخواه خویش را نسبت به دعوا اعمال کنند^{۲۰} و بدین جهت، تحمیل یک قانون ماهوی که می‌تواند پیش از اقامه دعوا توسط خواننده انتخاب شود، ناعادلانه خواهد بود.^{۲۱} بدین ترتیب، در حالی که باید این حق و انتظار مشروع را به زیان دیده داد که توسط قانون محیط اجتماعی خود حمایت شود، در بسیاری از موارد، زیان دیده با قانونی مواجه می‌گردد که هیچ‌گونه شناختی از آن ندارد و چه بسا با فرهنگ و ارزش‌های محل زندگی او سازگار نیست. در نتیجه، اعمال قانون محل استقرار ناشر برابری کاملی بین حقوق طرفین دعوا ایجاد نمی‌کند.

از این گذشته، در صورتی که مطابق قانون محل استقرار ناشر، زیان‌زننده مسئول تلقی نشود، ولی قانون محل اقامت زیان‌دیده وی را مسئول بداند، دولت کشور زیان‌دیده مدعی خواهد شد که عمل نامشروعی نسبت به اشخاص جامعه او ارتکاب یافته، اما دولت خارجی، مرتکب رفتار نامشروع را بدون الزام به جبران خسارت رها کرده است؛ با وجود آنکه رفتار نامشروع در سرزمین محل اقامت زیان‌دیده نیز آثاری را به همراه داشته است.

19. Louis Perreau-Saussine, "Perreau-Saussine on Rome II and Defamation," accessed January 14, 2023, <https://conflictoflaws.net/2010/perreau-saussine-on-rome-ii-and-defamation/>.

20. European Commission, Comparative study on the situation in the 27 Member States as regards the law applicable to non-contractual obligations arising out of violations of privacy and rights relating to personality, 2009, 146.

21. Nerea Magallón, "Country of Origin Versus Country of Destination and the Need for Minimum Substantive Harmonisation," accessed January 14, 2023, <https://conflictoflaws.net/2010/country-of-origin-versus-country-of-destination-and-the-need-for-minimum-substantive-harmonisation/>.

۲-۴. قانون مرکز منافع زیان‌دیده

در دعوی *eDate Advertising v X and O and R Martinez v MGN Ltd*، در سال ۲۰۱۱، دیوان دادگستری اروپا^{۲۲} قاعده ویژه‌ای را برای صلاحیت قضایی در دعوی اینترنتی ارائه نمود. مطابق این قاعده، زیان‌دیده می‌تواند نسبت به تمام خسارات وارده در کشور عضو طرح شکایت کند که مرکز منافع خویش را در آنجا دارد؛ چراکه دادگاه اروپایی معتقد بود، خسارات واردآمده به حیثیت یک شخص، به‌طور مطلوبی، می‌تواند در محلی که آن شخص مرکز منافع خود را در آن دارد، ارزیابی گردد.^{۲۳} در تبیین مفهوم مرکز منافع، دادگاه اظهار داشت، به‌طور کلی، محلی که یک شخص مرکز منافع خویش را در آن دارد با محل سکونت عادی^{۲۴} او برابری می‌کند. باوجوداین، در صورتی که سایر عناصر دخیل در موضوع و حقایق پرونده ارتباط نزدیک‌تری را با کشور دیگری غیر از محل سکونت عادی زیان‌دیده نشان دهد، مانند انجام برخی فعالیت‌های تجاری عمده در کشور دیگری غیر از محل سکونت عادی، دادگاه می‌تواند همان محل را به‌عنوان مرکز منافع زیان‌دیده تلقی کند.^{۲۵} بنابراین، همچنان دامنه تصمیم‌گیری دادگاه در تعیین محل مرکز منافع بسیار وسیع است. اما آیا این قاعده که برای تعیین حوزه قضایی صالح توسط دیوان دادگستری اروپا ارائه شده است، می‌تواند برای تعیین قانون حاکم نیز سودمند باشد؟

با توجه به اینکه مفهوم مرکز منافع مصداق مشخص و معینی ندارد، این مفهوم بسیار منعطف است و اعمال این عامل ارتباط به‌عنوان قاعده حل تعارض، به‌نوعی با عامل ارتباط قانون مناسب برابری می‌کند، زیرا در هر پرونده دادگاه مجبور است تا محل مرکز منافع زیان‌دیده را ارزیابی و مشخص نماید.

برخی انعطاف‌پذیری این قاعده را مزیتی برای آن برشمرده‌اند که می‌تواند در هر پرونده‌ای، با توجه به مسائل پیرامون آن، نظیر زبان مطالب انتشار یافته، عدالت را ایجاد نماید. علاوه بر این، با وجود چنین انعطافی، این عامل ارتباط را هم‌راستا با هدف قابلیت پیش‌بینی و

22. Court of Justice of the European Union.

23. Ali G. R. Auda, "A proposed solution to the problem of libel tourism," *Journal of Private International Law* 12, no. 1 (March 2016): 114.

24. Habitual residence.

25. Geert van Calster, *European Private International Law* (Oxford: Hart Publishing Ltd, 2016), 152.

قطعیت حقوقی دانسته‌اند،^{۲۶} چراکه ضابطه مرکز منافع هم به خواهان اجازه می‌دهد تا به سادگی دادگاهی را که می‌تواند در آن اقامه دعوا کند، شناسایی نماید و هم خواننده به‌طور منطقی می‌تواند پیش‌بینی کند که در کدام دادگاه ممکن است مورد شکایت قرار گیرد.^{۲۷} از سوی دیگر، چون زیان دیده در مرکز منافع خویش، شناخته‌شده و مشهور است و برنامه زندگی خود را در آنجا به انجام می‌رساند، می‌توان اذعان داشت که در همین محل، عمده‌ترین میزان آسیب به حیثیت او وارد می‌شود.^{۲۸} ضمن آنکه این عامل ارتباط تنها یک قانون را حاکم بر دعوا تعیین می‌کند و مشکلات ناشی از اعمال چندین قانون بر دعوا را به همراه ندارد.

اما به نظر می‌رسد، به دو دلیل عمده، عامل ارتباط مبتنی بر محل مرکز منافع زیان‌دیده نمی‌تواند قاعده مناسبی جهت یکنواخت‌سازی قواعد حل تعارض قوانین در دعاوی هتک حیثیت باشد. نخست آنکه وجود انعطاف در تعیین مفهوم مرکز منافع زیان‌دیده، نه تنها موجب سردگمی خواننده‌ای می‌شود که از مرکز منافع زیان‌دیده بی‌اطلاع است، بلکه مفهوم آن از قطعیت کافی برخوردار نیست؛ زیرا ضمن آنکه دادگاه تعریف دقیق و ضابطه متقنی از این مفهوم ارائه نداده است، با استفاده از تعریف ارائه‌شده، عوامل متعددی را می‌توان در تعیین مرکز منافع زیان‌دیده دخیل دانست، تا جایی که خود دادگاه نیز در مطابقت مفهوم مرکز منافع و محل سکونت عادی تردید داشت. این امر به شدت می‌تواند بر ویژگی قابل‌پیش‌بینی بودن قاعده و قطعیت آن اثر گذارد.

علاوه بر این، بیشتر زیان‌دیدگان در دعاوی هتک حیثیت اشخاص سرشناسی هستند که در تمام کشورهای دنیا آوازه دارند، مانند بازیگران سینما یا قهرمانان ورزشی. چنین اشخاصی، حتی اگر در تمام کشورهای دنیا دارای منافع و فعالیت حرفه‌ای نباشند، حداقل در دو یا چند کشور خاص دارای منافع هستند که آنان را به آن سرزمین‌ها مرتبط می‌سازد. در این صورت، دادگاه در تعیین مفهوم مرکز منافع با مشکل مواجه خواهد شد، به طوری که یا باید تمام کشورهای که زیان‌دیده دارای پیشه‌ای در آن است به‌عنوان مرکز منافع تعیین شوند که با هدف وضع این قاعده مغایرت دارد و یا تنها یک کشور تعیین شده و منافع زیان‌دیده در سایر کشورها را نادیده گرفت.

26. Meier, "Unification of choice-of-law rules," 517.

27. Pedro De Miguel Asensio, *Conflict of Laws and the Internet* (Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2020), 174.

28. C-509/09 eDate Advertising GmbH X and Martinez v MGN Limited [2011] ECR I-10269, at paragraph 61 per AG Cruz Villalón.

ارائه عامل ارتباط مناسب جهت یکنواخت‌سازی قواعد ... / صفای معافی، پاشاکی و دریایی ۹۱

از این گذشته، در بسیاری از موارد، هتک حیثیت هیچ‌گونه ارتباطی با منافع زیان‌دیده ندارد و زیانی را متوجه منافع او نمی‌سازد که در این صورت، این عامل ارتباط نمی‌تواند وجود ارتباط کافی بین دعوا و قانون قابل‌اعمال را تضمین نماید.

در نتیجه، قاعده انتخاب قانونی که مبتنی بر مرکز منافع زیان‌دیده باشد، چندان توجیه‌پذیر نیست و دشواری‌های ناشی از آن بیش از سودی است که به همراه دارد.

۳. مروری بر مقررات رم ۲

در این مبحث، نخست به رویکرد مقررات رم ۲^{۳۰} نسبت به دعاوی هتک حیثیت و بررسی قواعد کلی حل تعارض آن و امکان اعمال این قواعد نسبت به هتک حیثیت پرداخته خواهد شد و سپس، در بخش دوم، عوامل ارتباط پیشنهاد شده در طی فرایند قانون‌گذاری مقررات رم ۲، در ارتباط با هتک حیثیت ارزیابی می‌گردد.

۳-۱. قاعده کلی رم ۲

حاکمیت «قانون محل وقوع خسارت»^{۳۱} از قواعد حل تعارضی است که در بند ۱ ماده ۴ مقررات رم ۲ به عنوان قاعده کلی پذیرفته شده است و «محل ارتکاب خطا»^{۳۲} را مؤثر در تعیین قانون حاکم نمی‌داند.^{۳۳} هرچند مقررات رم ۲، مطابق بند (g) ماده ۴، دعاوی هتک حیثیت را از دامنه شمول قواعد آن خارج کرده است، اما باید دید که آیا عامل ارتباط محل وقوع خسارت، به عنوان قاعده کلی این مقررات، می‌توانست برای هتک حیثیت دستاورد مطلوبی را به همراه داشته باشد؟

در دعاوی هتک حیثیت، محل وقوع خسارت را باید جایی تلقی کرد که مطالب موضوع دعوا به دست مخاطبان رسیده، آن را مطالعه کرده‌اند و حیثیت زیان‌دیده در نزد آنان هتک شده

۲۹. مقررات (EC) شماره ۲۰۰۷/۸۶۴ شورا و پارلمان اروپایی ۱۱ جولای ۲۰۰۷ در خصوص قانون قابل‌اعمال نسبت به تعهدات غیرقراردادی (رم ۲)، مقررات همسانی در اتحادیه اروپا است که در ارتباط با تعارض قوانین در دعاوی تعهدات غیرقراردادی تنظیم شده است. این مقررات مجموعه‌ای از قواعد حل تعارض قوانین در امور مدنی و تجاری را ارائه می‌دهد که می‌بایست نسبت به دعاوی تعهدات غیرقراردادی در داخل اتحادیه اروپا (به غیر از کشور دانمارک) به کار گرفته شود - Rome II, accessed December 12, 2023, <https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/1-501-0376>

30. lex loci damni.

31. lex loci delicti commissi.

32. Geert van Calster, *European Private International Law*, 252.

است.^{۳۳} برخلاف خساراتی مانند آسیب بدنی ناشی از بی احتیاطی که اغلب محل وقوع آن محدود است، آسیب واردآمده به حیثیت زیان دیده می تواند در کشورهای متعددی واقع شود، چراکه توزیع یا چاپ مطالب افتراآمیز در تعداد زیادی از کشورها آسان است و در هر نقطه که این مطالب در دسترس اشخاص قرار گیرد، می توان ورود آسیب به حیثیت زیان دیده را متصور شد. بدین ترتیب، با اعمال این قاعده حل تعارض، گاهی ممکن است قانون چندین کشور در دعوی هتک حیثیت بر یک «مبنای توزیعی»^{۳۴} اعمال گردد،^{۳۵} به طوری که دادگاه رسیدگی کننده به دعوا مجبور خواهد شد با تفکیک خسارات به نسبت محل وقوع آن، قانون کشورهای مختلفی را به کار ببرد.

اما تفکیک خسارات واردآمده به حیثیت زیان دیده براساس محل وقوع، در عمل غیرممکن است، زیرا حیثیت زیان دیده و خسارت به آن، از امور معنوی و اعتباری بوده که نمود ملموس خارجی ندارد^{۳۶} و به سادگی قابل ارزیابی نیست. این امر، به خصوص در جایی که دادگاه رسیدگی کننده نسبت به تمام دعوا اعمال صلاحیت می نماید، مشکل ساز خواهد بود، چراکه دادگاه ناچار خواهد شد میزان خسارت به حیثیت زیان دیده را با توجه به محل وقوع آن ارزیابی کند و تنها نسبت به همان مقدار قانون کشور معینی را اعمال نماید و حتی اگر چنین تفکیکی بر مبنای خاصی صورت گیرد، اعمال چندین قانون نسبت به یک دعوا چندان منطقی به نظر نمی آید.

علاوه بر این، در صورتی که دادگاه تنها نسبت به خسارات واردآمده در حوزه قضایی خود اعمال صلاحیت کند، به زیان دیده این اختیار را می دهد که با بررسی قوانین ماهوی کشورهای مختلف که حیثیت او در آنجا آسیب دیده، مناسب ترین مکان را برای اقامه دعوا بگزیند و تنها قوانین همان کشورها را که به نفع او است بر خواننده تحمیل کند. این وضعیت، قطعیت حقوقی را به همراه ندارد و خواننده را در موقعیتی قرار می دهد که نمی تواند نتیجه دعوا را پیش بینی کند.

33. Kuipers, "Towards a European Approach," 1700.

34. distributive basis.

35. Andrew A. Dickinson, *The Rome II Regulation – The Law Applicable to Non-Contractual Obligations* (Oxford: Oxford University Press, 2008), n. 4.69; Peter Stone, *EU Private International Law* (Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2010), 385.

۳۶. سید حسین صفایی معافی، اکبر ایمانپور، و رضا دریایی، «شناسایی آسیب های روانی قابل جبران در حقوق انگلستان و ایران»، *دوفصلنامه علمی حقوق تطبیقی* ۱۰، شماره ۱ (اردیبهشت ۱۴۰۲): ۲۷۳.

ارائه عامل ارتباط مناسب جهت یکنواخت‌سازی قواعد ... / صفایی معافی، پاشاکی و دریایی ۹۳

همچنین، با توجه به اینکه در زمان واحد ممکن است حیثیت زیان‌دیده در کشورهای مختلفی آسیب ببیند، به خصوص در جایی که ارتکاب هتک حیثیت از طریق رسانه‌های نوین انجام می‌گیرد، اعمال این قاعده به شدت بر قابل‌پیش‌بینی بودن نتیجه دادرسی اثر خواهد گذاشت، به طوری که خواننده دعوا در معرض تحمیل قوانین بی‌شماری قرار خواهد گرفت.^{۳۷} برای مثال، اگر متنی که حاوی مطالب افتراآمیز است در اینترنت قرار داده شود، این متن در سراسر جهان در دسترس مردم خواهد بود که هرکدام از آن‌ها می‌تواند مبنایی برای اعمال قانون همان کشور بر دعوا تلقی گردد.

با وجود این، این قاعده حل تعارض مقداری از قابلیت پیش‌بینی را برای زیان‌زننده به همراه دارد، زیرا او تا حدودی می‌تواند پیش‌بینی کند که مطالب منتشرشده در کدام‌یک از نقاط توزیع خواهد شد^{۳۸} و حتی اگر انتشار در سراسر جهان قابل دسترسی باشد، این شخص می‌بایست خود را آماده پاسخگویی نسبت به محتوای اظهارات خویش سازد.^{۳۹} البته وقتی که مطالب انتشار یافته به زبانی باشد که جمعیت کمی و در نقاط محدودی به آن اشراف دارند، طرح دعوا در سراسر دنیا قابل پیش‌بینی نیست، بلکه تنها مکان‌هایی که به آن زبان آگاهی وجود دارد، قابل پیش‌بینی است. در صورتی که اگر زبان به کار برده شده در بسیاری از نقاط دنیا متداول باشد، مانند زبان انگلیسی، حوزه‌های قضایی متعددی درگیر خواهند شد و اعمال قوانین متعدد امکان‌پذیر می‌گردد که پیش‌بینی نتیجه دعوا را دشوار می‌سازد.

با توجه به ملاحظات یادشده، به نظر می‌رسد اعمال این قاعده حل تعارض بسیار به کام زیان‌دیده باشد و خواننده دعوا را در موقعیت بسیار بدی قرار دهد و حقوق خواننده، از جمله آزادی بیان وی را سلب می‌کند. در نتیجه، این قاعده نمی‌تواند شرایط یک قاعده مطلوب را برآورده سازد.

37. Hamburg Group for Private International Law, "Comments on the European Commission's Draft Proposal for a Council Regulation on the Law Applicable to Non-Contractual Obligations," *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 67, no. 1 (Februar 2003): 24.

38. Olivera Boskovic, "Boskovic on Rome II and Defamation," accessed march 21, 2023, <https://conflictoflaws.net/2010/boskovic-on-rome-ii-and-defamation/>.

39. Jack Wass and Maria Hook, "Reform of Choice of Law Rules for Tort," *New Zealand Law Journal* 24 (February 2017): 25.

۲-۳. قواعد پیشنهادشده در مذاکرات مقدماتی رم ۲

هرچند قواعد کلی رم ۲ هتک حیثیت را از دامنه شمول خویش خارج نموده است، لیکن عوامل ارتباط مختلف و متنوعی برای درج در آن پیشنهاد شده بود که در نهایت، منجر به وضع قاعده یکسانی نگشت و عوامل ارتباط پیشنهادشده نتوانست پذیرش تمامی اعضای اتحادیه اروپا را کسب کند.

ابتدا کمیسیون اتحادیه اروپا در پیش نویس پیشنهاد اولیه خویش مقرر می داشت: «قانون قابل اعمال نسبت به تعهدات غیر قراردادی برآمده از نقص حریم خصوصی و حقوق شخصیتی یا از هتک حیثیت، باید قانون کشوری باشد که در زمان «وقوع» خطا یا شبه جرم زیان دیده در آن سکونت دائم دارد.»^{۴۰} اصحاب رسانه که چنین عامل ارتباطی را تهدیدکننده حقوق و آزادی های خویش می دانستند، آن را برتافتند و کمیسیون نیز تصمیم به بازنگری در این قاعده گرفت.^{۴۱}

بدین ترتیب، کمیسیون ضمن حفظ قواعد کلی حل تعارض رم ۲ (ماده ۴ (۱) کنونی)، پیشنهاد داد تا «قانون قابل اعمال نسبت به یک تعهد غیر قراردادی ناشی از نقض حریم خصوصی یا حقوق مربوط به شخصیت باید قانون مقرر دادگاهی باشد که اعمال قانون تعیین شده به وسیله ماده ۳، در ارتباط با آزادی بیان و اطلاعات، مغایر با اصول اساسی آن دادگاه باشد.»^{۴۲} بر این مبنا، در صورتی که قانون تعیین شده به وسیله قاعده کلی رم ۲ قانونی باشد که مفاد آن با اصول و ارزش های اساسی دادگاه رسیدگی کننده مغایرت داشته باشد، دادگاه مجاز است تا قانون خویش، یعنی «قانون مقرر دادگاه»^{۴۳} را نسبت به دعوا اعمال کند.^{۴۴} به نظر، قاعده اخیر تنها بیان کننده استثنای نظم عمومی است و نمی توان آن را یک قاعده حل

40. Commission, "Consultation on a Preliminary Draft Proposal for a Council Regulation on the Law Applicable to Non-Contractual Obligations (3 May 2002)," accessed November 1, 2023, <https://www.buinessurope.eu/sites/buseur/files/media/imported/2002-04197-EN.pdf>.

41. Mireille van Eechoud, "The Position of Broadcasters and Other Media under the Proposed EC 'Rome II' Regulation on the Law Applicable to Non-Contractual Obligations," *IRIS plus*, no. 2006-10 (2006): 14.

42. Commission, "Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council on the law applicable to non-contractual obligations ("ROME II")," accessed November 1, 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52003PC0427>.

43. Lex fori.

44. Gerhard Wagner, "Article 6 of the Commission Proposal: Violation of Privacy - Defamation by Mass Media," *European Review of Private Law* 13, no. 1 (February 2005): 31-32.

ارائه عامل ارتباط مناسب جهت یکنواخت‌سازی قواعد ... / صفایی معافی، پاشاکی و دریایی ۹۵

تعارض کامل تلقی کرد. به هر روی، این پیشنهاد کمیسیون هم راه به جایی نبرد و مورد پذیرش قرار نگرفت.

در نهایت، پارلمان اروپا نیز قاعده حل تعارضی را برای دعاوی هتک حیثیت ارائه نمود که برخلاف نظر نخستین کمیسیون، بسیار به سوی ناشر و خواننده دعوا گرایش دارد. به موجب پیشنهاد پارلمان، «در ارتباط با قانون قابل اعمال نسبت به تعهدات غیر قراردادی به وجود آمده از نقض حریم حقوق خصوصی یا حقوق مربوط به شخصیت، قانون کشوری قابل اعمال خواهد بود که در آن عمده‌ترین عنصر یا عناصر خسارت یا ضرر واقع شود یا احتمال وقوع وجود داشته باشد. در صورتی که تخلف به وسیله انتشار مطالب چاپی یا رسانه (رادیویی و تلویزیونی) انجام گیرد، کشوری که در آن عمده‌ترین عنصر یا عناصر خسارت واقع شده یا احتمال وقوع دارد، می‌بایست کشوری تلقی شود که خدمات چاپ و رسانه به طور عمده‌ای در آن اداره می‌گردد و اگر این «امر» مشخص نباشد، کشوری که نظارت تحریریه در آن انجام می‌گیرد، «به عنوان عمده‌ترین محل وقوع خسارت محسوب گردد» و قانون آن کشور باید قابل اعمال باشد. کشوری که خدمات چاپ و رسانه به طور عمده‌ای در آن اداره می‌شود، باید به طور خاص توسط زبان چاپ یا رسانه یا توسط حجم فروش و مخاطبین در یک کشور معین به نسبت کل حجم فروش یا مخاطبین و یا به وسیله ترکیبی از این‌ها تعیین گردد.»^{۴۵}

هرچند چنین قاعده حل تعارضی، به علت تعیین یک قانون واحد برای هتک حیثیت، دارای مزیت است، لیکن پیشنهاد پارلمان اروپایی یا منجر به حاکمیت قانون کشوری خواهد شد که دفتر مرکزی ناشر^{۴۶} در آن قرار دارد یا قانون کشوری که نظارت تحریریه در آن انجام می‌گیرد^{۴۷} که در هر دو صورت، این قاعده به سود خواننده دعوا و هتک حیثیت است، به طوری که او می‌تواند با تأسیس محل دفتر مرکزی یا نظارت تحریریه خویش در یک کشور خاص، قانون دلخواه خود را بر دعوا حاکم گرداند.

بر همین اساس، کمیسیون قانون‌گذاری اروپا این ضابطه ارائه شده پارلمان اروپایی را برای هتک حیثیت نپذیرفت و معتقد بود که این قاعده نسبت به رسانه‌ها بسیار سخاوتمندانه بوده و راه حل اتخاذ شده توسط اکثریت مطلق کشورهای عضو اتحادیه اروپا را منعکس نمی‌کند.^{۴۸}

45. Meier, "Unification of choice-of-law rules," 498.

46. Head office.

47. Meier, "Unification of choice-of-law rules," 498.

48. Commission, "Amended proposal for a European Parliament and Council Regulation on the law applicable to non-contractual obligations ("Rome II") (presented by the Commission

در نهایت، کمیسیون بهترین راه حل برای این مسئله جدال برانگیز را خروج هتک حیثیت از رم ۲ و حاکمیت قواعد حل تعارض ملی در این خصوص دید.

۴. ارائه عامل ارتباط مناسب

در این مبحث، ابتدا ویژگی‌های ضروری برای یک عامل ارتباط مناسب قابل ارائه برای دعوی هتک حیثیت فرامرزی، با توجه به ایرادهای وارد بر عوامل ارتباط مختلف، تشریح خواهد شد و سپس، با ارائه استدلال‌هایی، «قانون محل سکونت عادی زیان‌دیده» به عنوان عامل ارتباط مناسب برای دعوی هتک حیثیت که می‌تواند شرایط یک عامل ارتباط مناسب را برآورده کند، معرفی می‌گردد.

۴-۱. ویژگی‌های عامل ارتباط مناسب

با توجه به انتقادهایی که در خصوص عوامل ارتباط مختلف یادشده وجود داشت و نقدهایی که به آن‌ها وارد گردید، می‌توان دریافت که یک عامل ارتباط مناسب در دعوی هتک حیثیت فرامرزی باید از چند مزیت برخوردار باشند.

نخست آنکه برای یکنواخت‌سازی قواعد حل تعارض قوانین در زمینه دعوی هتک حیثیت، باید عامل ارتباطی به کار گرفته شود که بتواند قابلیت پیش‌بینی و قطعیت حقوقی را به همراه داشته باشد و ارائه قواعدی که انعطاف زیادی دارند، در تعارض با چنین اهدافی هستند. لیکن باید در نظر داشت که فناوری، صنعت و ابزار رسانه‌ای مانند اینترنت، به‌طور بسیار فزاینده‌ای در حال رشد است و همین امر قواعد حل تعارض را نیازمند سازگاری با این گونه چالش‌ها می‌سازد که می‌تواند منجر به پیچیدگی این قواعد گردد. بدین جهت، قواعد حل تعارض قوانین که در خصوص دعوی هتک حیثیت فرامرزی اعمال می‌شود، ضمن آنکه می‌بایست میزان قابل قبولی انعطاف‌پذیری داشته باشد تا بتواند ضرورت‌های موجود پیرامون پیشرفت فناوری‌های نوین را پاسخ گوید، باید عاری از هرگونه پیچیدگی و استثناهای متعدد باشد^{۴۹} که قابلیت پیش‌بینی و قطعیت حقوقی را کاهش می‌دهد.

علاوه بر این، یک عامل ارتباط مناسب باید حقوق هر دو طرف دعوا را لحاظ کند و

pursuant to Article 250 (2) of the EC Treaty),” accessed November 1, 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52006PC0083>.

49. Symeon C. Symeonides, “Rome II and Tort Conflicts: A Missed Opportunity Get access Arrow,” *American Journal of Comparative Law* 56, no. 1 (January 2008): 180.

ارائه عامل ارتباط مناسب جهت یکنواخت‌سازی قواعد ... / صفایی معافی، پاشاکی و دریایی ۹۷

هیچ‌کدام را بر دیگری ترجیح ندهد.^{۵۰} بدین ترتیب، حق حفظ حیثیت زیان‌دیده که حیثیت او توسط دیگری هتک شده است ایجاب می‌کند تا قانونی درباره زیان او داوری کند که ارتباط بیشتری با او و شرایط زندگانی وی دارد، چراکه باید پذیرفت که عمده‌ترین خسارت به حیثیت زیان‌دیده در جایی واقع می‌شود که نزدیکی و مجاورت بسیاری با زندگی او دارد.

از سوی دیگر، تعیین قانون حاکم نباید آزادی بیان خواننده را از وی سلب کند. این مهم در صورتی قابل دستیابی است که زیان‌زننده در زمان انتشار مطالب افتراآمیز بتواند پیش‌بینی کند که کدام قانون درباره عمل او حکم خواهد نمود و رفتار او توسط قانون کدام کشور داوری خواهد شد.

بر همین اساس، در دعاوی هتک حیثیت فرامرزی که اغلب محل انتشار و محل تحمل زیان متفاوت است، یک عامل ارتباط مناسب باید تا حد امکان، تعداد قانون‌های قابل اعمال را محدود نماید و در بهترین وضعیت، تنها قانون یک کشور را معین کند.^{۵۱} بدین ترتیب، امکان «سوءاستفاده از حق انتخاب دادگاه» و اقامه دعوی گزینشی با لحاظ قانون قابل اعمال سودمند، از خواهان گرفته خواهد شد.

نکته مهم دیگر اینکه گسترش رسانه‌های نوین مانند اینترنت که امکان دعاوی هتک حیثیت فرامرزی را افزایش داده است نیز باید در این راستا در نظر گرفته شود. البته این بدین معنا نیست که هتک حیثیت انجام‌گرفته از طریق اینترنت نیازمند قاعده حل تعارض متمایزی است و در این رابطه نباید چندان اغراق کرد؛^{۵۲} زیرا ملاحظات پیرامون ارتکاب هتک حیثیت از طریق اینترنت، مانند انتشار مطالب افتراآمیز در کشورهای متعدد، با توجه به توسعه صنعت چاپ و پخش، در ارتکاب هتک حیثیت به روش‌های سنتی نیز وجود دارد. بنابراین، هرچند لازم است که یک قاعده حل تعارض قوانین مناسب با پیشرفت‌های صنعتی مطابقت داشته باشد، لیکن نیازی به ایجاد عوامل ارتباط متعدد برای روش‌های گوناگون ارتکاب هتک حیثیت وجود ندارد.

50. Louis Perreau-Saussine, "Perreau-Saussine on Rome II and Defamation".

51. Bigos, "Jurisdiction over Cross-Border Wrongs on the Internet," *The International and Comparative Law Quarterly* 54, no. 3 (July 2005): 604.

52. Jan von Hein, "Von Hein on Rome II and Defamation," accessed December 11, 2023, <https://conflictoflaws.net/2010/von-hein-on-rome-ii-and-defamation/>.

۴-۲. محل سکونت عادی زیان‌دیده

به نظر می‌رسد عامل ارتباط محل سکونت عادی زیان‌دیده، با وجود برخی نقدها، نسبت به سایر عوامل ارتباط، بهترین کارایی را برای دعاوی هتک حیثیت داشته باشد و تمامی ویژگی‌های یک عامل ارتباط مطلوب را برآورده سازد. بدین ترتیب، در دعاوی هتک حیثیت، قانون محل سکونت عادی زیان‌دیده در زمان وقوع خسارت باید اعمال گردد.

با وجود آنکه این عامل ارتباط کاربرد گسترده‌ای در سطح معاهدات اتحادیه اروپا داشته، لیکن از روی عمد، تعریفی از آن ارائه نگشته است؛ چراکه برخلاف مفهوم تابعیت و اقامتگاه، محل سکونت عادی مفهوم خاص حقوقی و حکمی نیست، بلکه یک ضابطه موضوعی است که نیازمند بررسی دقیق اوضاع و احوال پیرامون هر دعوای خاص است.^{۵۳} البته در ماده ۲۳ مقررات رم ۲، ضابطه‌ای را برای تعیین محل سکونت عادی مقرر کرده‌اند. به موجب ماده یادشده، محل سکونت عادی اشخاص حقوقی، «محل مرکز اداره»^{۵۴} آنان بوده و برای اشخاص حقیقی که در ارتباط با فعالیت تجاری خود اقدام می‌کنند نیز «محل عمده تجارت»^{۵۵} آنان است. بدین ترتیب، جایی که یک شخص عمده فعالیت‌های اقتصادی و کاری خود را در آن می‌گذراند، محل سکونت عادی او تلقی خواهد شد.^{۵۶} همچنین، در رویه قضایی اتحادیه اروپا، محل سکونت عادی را مکانی دانسته‌اند که یک شخص در آنجا، بر یک مبنای ماندنی و ثابت، مستقر است و با در نظر گرفتن تمامی عوامل مرتبط جهت تعیین چنین سکونتی، مرکز منافع پایدار و عادی خود را در آنجا دارد.^{۵۷} در این تعریف، عنصر پایداری نقش عمده‌ای در تعیین محل سکونت عادی شخص دارد و چه بسا تأکید بر وجود عمده فعالیت اقتصادی شخص در این مکان نیز در همین راستا باشد.

بنابراین، در صورتی که ضوابط به کارگرفته شده برای تعیین محل سکونت عادی زیان‌دیده

---

۵۳. رضا مقصدی، «عامل ارتباط محل سکونت عادی در قواعد حل تعارض اتحادیه اروپا و ایران»، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، شماره ۱۸ (خرداد ۱۳۹۶): ۱۷۶.

54. place of central administration.

55. principal place of business.

۵۶. چنان‌که پیش‌تر بیان شد، محل مرکز منافع زیان‌دیده یک شخص، اصولاً، با محل سکونت عادی او یکسان بوده و تشخیص تمایز این دو اصطلاح در عمل بسیار دشوار است.

57. *Silvana di Paulo v Office national de l'emploi* Case C-76/76 [1977] ECR 315; *Rigsadvokaten v Ryborg* Case C-297/89 [1991] ECR I-1943; *Knoch v Bundesanstalt für Arbeit* Case C-102/91 [1992] ECR I-4341; *Pedro Magdalena Fernández v Commission* Case C-452/93P [1994] ECR I-4295; *Swaddling v Adjudication Officer* Case C-90/97 [1999] ECR I-01075.

ارائه عامل ارتباط مناسب جهت یکنواخت‌سازی قواعد ... / صفایی معافی، پاشاکی و دریایی ۹۹

به‌گونه‌ای باشد که تنها یک مکان و کشور را تعیین نماید و اختیار داشتن بیش از یک محل سکونت عادی را از زیان‌دیده بگیرد،^{۵۸} امکان طرح دعوی گزینشی، سوء‌استفاده توسط خواهان و اعمال قوانین متعدد نسبت به یک دعوا گرفته خواهد شد.

از این گذشته، عامل ارتباط محل سکونت عادی زیان‌دیده هم‌راستا با قطعیت حقوقی و قابلیت پیش‌بینی است، چراکه یک ناشر، پیش از چاپ و پخش یک مطلب در مورد شخصی معین، می‌بایست پی برد که آن شخص در کدام کشور سکونت عادی دارد و سپس، با اخذ مشاوره حقوقی، ارزیابی کند که آیا مطابق قانون ماهوی آن کشور، چاپ آن مطلب هتک حیثیت محسوب می‌شود یا خیر.^{۵۹} در این صورت، خواننده نمی‌تواند مدعی جهل نسبت به کشور محل سکونت عادی زیان‌دیده و اعمال قانون آن کشور بر دعوا باشد.

همچنین این عامل ارتباط، بین حقوق و منافع طرفین دعوا توازن متناسبی ایجاد می‌کند، زیرا با تعیین تنها یک قانون قابل اعمال، قوانین دیگر کشورهایی که حیثیت زیان‌دیده در آنجا آسیب دیده است را قابل اعمال نمی‌داند و با سلب اختیار اقامه دعوی گزینشی از خواهان، آزادی بیان خواننده را در خطر قرار نمی‌دهد. بدین ترتیب، خواننده در معرض تحمیل قوانین ماهوی متعدد کشورهای عضو که هرکدام ممکن است رویکرد متفاوتی نسبت به هتک حیثیت اتخاذ کرده باشد، قرار نخواهد گرفت.

از سوی دیگر، چون مفهوم محل سکونت عادی بر میزان معینی از ثبات، تداوم حضور و مدت زمان مشخصی استوار است،^{۶۰} این عامل ارتباط ضمن جلوگیری از سوء‌استفاده زیان‌دیده و انتخاب گزینشی محل سکونت، قانونی را بر خواهد گزید که از زیان‌دیده براساس ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی پیرامون محل زندگی خودش حمایت می‌کند و ارتباط نزدیکی با وی دارد. همچنین، وجود چنین ویژگی‌هایی در مفهوم محل سکونت عادی می‌تواند مانع بروز مشکل در جایی شود که یک شخص در بیش از چند محل سکونت عادی دارد. چنان‌که با تأکید بر ضرورت حضور مداوم و پایدار در محل سکونت عادی، حضور موقتی و کوتاه‌مدت اشخاص نمی‌تواند ضابطه لازم برای اطلاق سکونت عادی را برآورده سازد.

با وجود چنین مزایایی، نقدهای بسیاری در مورد عامل ارتباط محل سکونت عادی

58. Pippa Rogerson, "Habitual Residence: The New Domicile?" *International and Comparative Law Quarterly* 49, no. 1 (January 2000): 102-106.

59. Commission, "Consultation on a Preliminary Draft".

۶۰. مقصودی، «عامل ارتباط محل سکونت عادی»، ۱۸۶.

زیان‌دیده بیان گشته است. اولاً، این عامل ارتباط باعث خواهد شد تا موقعیت‌هایی به وجود آید که دادگاه کشور محل استقرار خواننده مجبور شود تا بر ضد خواننده یا ناشر مستقر در قلمرو حوزه قضایی خودش، مطابق قانون محل سکونت خواهان حکم بدهد، درحالی‌که امکان دارد آن مطالب موضوع منازعه براساس قوانین و قواعد ماهوی کشور محل استقرار خواننده و دادگاه مشروع باشد و خطا تلقی نگردد.^{۶۱} بدین ترتیب، اصحاب رسانه و ناشران مدعی خواهند شد که این عامل ارتباط نامناسب است، زیرا یک ناشر ممکن است برای فعلی که در محل ارتکاب قانونی است، مسئول شناخته شود. با این حال، چنین استدلالی قابل پذیرش نیست، چراکه درخصوص عوامل ارتباط دیگر، به جز محل اقامت یا استقرار ناشر، نیز همین استدلال صدق می‌کند^{۶۲} و با به‌کارگیری سایر عوامل ارتباط هم ممکن است قانون کشور دیگری غیر از محل دادگاه و استقرار خواننده اعمال گردد. علاوه بر این، چنان‌که ماده ۲۶ مقررات رم ۲ مقرر داشته است، مانع نظم عمومی در چنین پرونده‌هایی قابلیت به‌کارگیری دارد^{۶۳} و می‌تواند بازدارندگی کافی برای اعمال قوانین ماهوی خارجی مغایر با قواعد و هنجارهای داخلی را به وجود آورد.

همچنین گفته شده که اگر در محل سکونت عادی زیان‌دیده مطالب افتراآمیز منتشر نشده باشد و در آن کشور هیچ‌گونه زیانی به حیثیت زیان‌دیده را نتوان متصور شد، اعمال این عامل ارتباط غیرمنطقی است.^{۶۴} برای مثال، اگر زبان مطالب موضوع دعوا چینی باشد و محل سکونت عادی زیان‌دیده در کشور ایران قرار داشته باشد، چگونه می‌توان به‌کارگیری قانون محل سکونت عادی زیان‌دیده را در چنین موقعیت‌هایی توجیه نمود. لیکن این ایراد نیز قابل رفع است، چراکه می‌توان با اعمال استثنا نسبت به قاعده اصلی و ارائه دفاعیه‌ای به خواننده، از وقوع آثار نامطلوب چنین موقعیت‌هایی پیشگیری کرد. به نظر می‌رسد، ایراد وارده بر پیشنهاد اولیه کمیسیون اروپایی که محل سکونت عادی زیان‌دیده را مقرر داشته بود، عدم ارائه قاعده‌ای فرعی نسبت به قاعده اصلی است.

بر این اساس، در صورتی که از حقایق پرونده چنان برآید که ناشر قصد انتشار مطالب افتراآمیز را تنها در مناطق خاصی داشته و انتقال مطالب انتشار یافته به محل سکونت عادی زیان‌دیده به‌طور متعارف غیرقابل پیش‌بینی بوده است، دادگاه باید بتواند قانون دیگری را غیر از

61. Commission, "Proposal for a Regulation".

62. Boskovic, "Boskovic on Rome II and Defamation".

63. Boskovic, "Boskovic on Rome II and Defamation".

64. Commission, "Proposal for a Regulation".

ارائه عامل ارتباط مناسب جهت یکنواخت‌سازی قواعد ... / صفایی معافی، پاشاکی و دریایی ۱۰۱

قانون محل سکونت عادی زیان‌دیده به کار گیرد. بدیهی است که بروز چنین وضعیت‌هایی بسیار نادر خواهد بود، زیرا با توجه به ناملموس بودن حیثیت اشخاص و آسیب به آن و همچنین پیشرفت‌های رسانه‌ای و در دسترس بودن اطلاعات به‌طور جهانی، به‌دشواری می‌توان موقعیتی را فرض کرد که حیثیت زیان‌دیده در محل سکونت عادی وی دچار آسیب نگشته باشد.

به نظر می‌رسد در چنین موقعیت‌هایی که گهگاه روی می‌دهد، تعداد کشورهایی که مطالب موضوع دعوای هتک حیثیت در آن پخش شده بسیار محدود خواهند بود، زیرا منطقی نیست که یک مطلب افتراآمیز در تعداد زیادی از کشورها و زبان‌های مختلف منتشر شود، ولی به کشور محل سکونت عادی زیان‌دیده نفوذ نکند. بنابراین، با توجه به لزوم ایجاد قاعده‌ای فرعی و استثنایی بر قاعده اصلی حل تعارض که از بروز وضعیت‌های نامطلوب یادشده جلوگیری کند، اعمال «قانون مناسب» با توجه به صلاح‌دید دادگاه، قابل توجیه خواهد بود و نقدهای وارد بر این عامل ارتباط، در جایی که تعداد کشورهای محل نشر محدود باشد، صدق نخواهد کرد.

در راستای تعیین قانون مناسب در دعوای هتک حیثیت، دادگاه می‌تواند از مواردی همچون میزان انتشار مطالب موضوع دعوا در کشور مدنظر، زبان مطالب موضوع دعوا، محل سکونت طرفین دعوا یا استقرار سرور وبسایت اینترنتی و دیگر عناصر مشابه استفاده نماید.

ضمن آنکه در چنین موقعیت‌های استثنایی، خواننده دعوا در زمان انتشار مطالب افتراآمیز به‌سادگی می‌تواند محل وقوع خسارت و کشورهایی که مطالب افتراآمیز در آن پخش خواهد شد را پیش‌بینی کند و بنابراین، تشخیص محلی که دادگاه به‌عنوان مرتبط‌ترین مکان نسبت به دعوا تعیین خواهد کرد، بسیار ساده خواهد بود. به‌عنوان مثال، اگر روزنامه‌نگاری مقاله‌ای را به زبان چینی، برضد شخصی ساکن ایران بنویسد و در همان کشور چاپ کند، اعمال قانون کشور چین به‌سادگی قابل پیش‌بینی خواهد بود، به شرط آنکه به‌عنوان یک موقعیت استثنایی، روزنامه تنها در چین منتشر شده باشد.

ذکر این نکته لازم است که اعمال سایر عوامل ارتباط نیز در فرض موردبحث، چندان مطلوب به نظر نمی‌رسد و نقدهایی که درمورد هرکدام از آنها بیان گردیده بود، همچنان در به‌کارگیری آنها به‌عنوان قاعده فرعی، وجود دارد.

۵. نتیجه‌گیری

مطابق مطالعه انجام‌گرفته، مشخص گردید برخی از عوامل ارتباط قابل‌ارائه متداول در بین قواعد حل تعارض قوانین کارایی لازم برای به‌کارگیری در دعاوی مسئولیت مدنی ناشی از هتک حیثیت را ندارند، چراکه با ماهیت و روش ارتکاب آن ناسازگار هستند. اعمال قانون مقر دادگاه در دعاوی هتک حیثیت منجر به این می‌شود که قانون حاکم بستگی کامل به قواعد صلاحیت قضایی داشته باشد و در صورتی که قواعد صلاحیت کشورهای متعددی دادگاه‌های خویش را صالح به رسیدگی تلقی کنند، قوانین ماهوی تمام آن حوزه‌های قضایی نسبت به دعاوی هتک حیثیت قابل اعمال خواهد بود. اعمال قاعده حل تعارض مبتنی بر قانون مناسب نیز به دلیل وجود انعطاف زیاد، فاقد پیش‌بینی‌پذیری و قطعیت حقوقی است. همچنین، قانون محل استقرار خوانده نمی‌تواند عامل ارتباط مناسبی برای دعاوی هتک حیثیت به شمار آید، زیرا بسیار به سود خواننده دعوا بوده و از ایجاد عدالت بین طرفین دعوا ناتوان است. علاوه بر این، خوانده می‌تواند با انتخاب محل دفتر مرکزی خویش در کشوری که آسان‌ترین قانون را نسبت به ناشران طراحی نموده است، همان قانون را بر دعوا حاکم گرداند. قانون محل وقوع خسارت نیز که قاعده کلی مقررات رم ۲ است، امکان اعمال نسبت به دعاوی هتک حیثیت را ندارد، چراکه این عامل ارتباط می‌تواند منجر به حاکمیت قوانین متعدد در یک دعوا گردد، به طوری که دادگاه رسیدگی‌کننده، اگر نسبت به تمام دعاوی اعمال صلاحیت کند، ناچار خواهد شد قوانین متعددی را در یک دعوا به کارگیرد که در عمل، دشواری بسیاری به همراه خواهد داشت.

به دلیل وجود چنین نقدهایی پیرامون عوامل ارتباط مختلف و وجود نگرانی‌هایی در خصوص نقض حقوق اشخاص جامعه، در طی فرایند قانون‌گذاری مقررات رم ۲، توافقی برای ایجاد قاعده حل تعارض خاصی صورت نگرفت و دعاوی هتک حیثیت از شمول مقررات رم ۲ خارج گردید و مسکوت گذاشته شد.

با وجود نقدهایی که بر عوامل ارتباط مختلف وارد گردید، محل سکونت عادی زیان‌دیده یک عامل ارتباط مناسب برای دعاوی مسئولیت مدنی ناشی از هتک حیثیت است و نسبت به سایر عوامل ارتباط مورد مطالعه، بهترین کارایی را برای این دعاوی خواهد داشت. این عامل ارتباط می‌تواند قانون واحدی را جهت اعمال نسبت به دعاوی هتک حیثیت تعیین کند و مانع بروز مشکلات ناشی از اعمال قوانین متعدد نسبت به یک دعوا گردد. از این گذشته، خواننده دعاوی هتک حیثیت به راحتی می‌تواند محل سکونت عادی زیان‌دیده را بیابد و اعمال قانون

ارائه عامل ارتباط مناسب جهت یکنواخت‌سازی قواعد ... / صفایی معافی، پاشاکی و دریایی ۱۰۳

آن کشور را پیش‌بینی کند. با این حال، در مواردی که محتوای افتراءمیز موضوع دعوای هتک حیثیت، در کشور محل سکونت عادی زیان‌دیده منتشر نشده باشد و خسارتی را در آن کشور نتوان نسبت به حیثیت وی متصور شد، ضروری است قاعده‌ای فرعی در این باره به کار گرفته شود.

بنابراین پیشنهاد می‌گردد، قاعده ذیل در معاهدات دو یا چند جانبه، جهت یکنواخت‌سازی قواعد حل تعارض قوانین در دعوای مسئولیت مدنی ناشی از هتک حیثیت به کار گرفته شود: «قانون قابل اعمال نسبت به دعوای مسئولیت مدنی ناشی از هتک حیثیت، قانون کشوری است که زیان‌دیده، در زمان ارتکاب خطا، در آن سکونت عادی دارد. در صورتی که خوانده بتواند ثابت کند که انتشار محتوای موضوع دعوا در کشور محل سکونت عادی زیان‌دیده، به‌طور متعارف، غیرقابل پیش‌بینی بوده است، قانون کشوری نسبت به دعوای مسئولیت مدنی ناشی از هتک حیثیت اعمال خواهد شد که آشکارا، ارتباط نزدیک‌تری با دعوا دارد.»

سیاهه منابع

الف- منابع فارسی:

سلجوقی، محمود. حقوق بین‌الملل خصوصی-تعارض قوانین و تعارض صلاحیت‌ها. جلد ۲، تهران: نشر میزان، ۱۴۰۰.

شریعت باقری، محمدجواد. حقوق بین‌الملل خصوصی. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۶.
صالحی ذهابی، جمال. «مسئولیت مدنی و قانون حاکم بر آن در تعارض قوانین»، فصلنامه صنعت بیمه ۳، شماره ۶۷ (پاییز ۱۳۸۱): ۱۰۱-۱۳۰.

صفایی معافی، سید حسین، اکبر ایمانیور، و رضا دریایی. «شناسایی آسیب‌های روانی قابل جبران در حقوق انگلستان و ایران»، دوفصلنامه علمی حقوق تطبیقی ۱۰، شماره ۱ (اردیبهشت ۱۴۰۲): ۲۹۳-۲۶۷. <https://doi.org/10.22096/law.2022.546135.1994>

طباطبایی، سید محمدصادق، و قادر شنیور. «مطالعه تطبیقی قانون حاکم بر مسئولیت مدنی در حقوق ایران و انگلیس از منظر تعارض قوانین»، حقوق تطبیقی ۲، شماره ۲ (اسفند ۱۳۹۴): ۲۵-۴۴.

طباطبایی‌نژاد، سید محمد، و فرهاد ایرانیور. تعارض قوانین در مسئولیت مدنی. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۶.

قانون مدنی.

کاتوزیان، ناصر. مقدمه علم حقوق و مطالعه در نظام حقوقی ایران. تهران: انتشار، ۱۳۸۸.
مقصودی، رضا. «عامل ارتباط محل سکونت عادی در قواعد حل تعارض اتحادیه اروپا و ایران»، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی ۵، شماره ۱۸ (خرداد ۱۳۹۶): ۱۵۷-۱۹۷.

<https://doi.org/10.22054/jplr.2017.7422>

ب- منابع لاتین:

Asensio, Pedro De Miguel. *Conflict of Laws and the Internet*. Cheltenham: edward elgar publishing limited, 2020.

Auda, Ali G. R., "A proposed solution to the problem of libel tourism." *Journal of Private International Law* 12, no. 1 (March 2016): 106-131. <https://doi.org/10.1080/17441048.2016.1140992>

Bettina Heiderhoff. "Heiderhoff: Privacy and Personality Rights in the Rome II Regime – Yes, Lex Fori, Please!" Accessed April 20, 2023. <https://conflictoflaws.net/2010/heiderhoff-privacy-and-personality-rights-in-the->

ارائه عامل ارتباط مناسب جهت یکنواخت‌سازی قواعد ... / صفایی معافی، پاشاکی و دریایی ۱۰۵

[rome-ii-regime-yes-lex-fori-please/](#).

Bigos, Oren. "Jurisdiction over Cross-Border Wrongs on the Internet." *The International and Comparative Law Quarterly* 54, no. 3 (July 2005): 585-620.

Boskovic, Olivera. "Boskovic on Rome II and Defamation." Accessed March 21, 2023. <https://conflictoflaws.net/2010/boskovic-on-rome-ii-and-defamation/>.

C-509/09 eDate Advertising GmbH X and Martinez v MGN Limited [2011] ECR I-10269, at paragraph 61 per AG Cruz Villalón.

Calster, Geert van. *European Private International Law*. Oxford: Hart Publishing Ltd, 2016.

Commission, "Consultation on a Preliminary Draft Proposal for a Council Regulation on the Law Applicable to Non-Contractual Obligations (3 May 2002)." accessed November 1, 2023, <https://www.buinesseurope.eu/sites/buseur/files/media/imported/2002-04197-EN.pdf>.

Commission. "Amended proposal for a European Parliament and Council Regulation on the law applicable to non-contractual obligations ("Rome II") (presented by the Commission pursuant to Article 250 (2) of the EC Treaty)." Accessed November 1, 2023, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52006PC0083>.

Commission. "Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council on the law applicable to non-contractual obligations ("ROME II")." Accessed November 1, 2023. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52003PC0427>.

Cuniberti, Gilles. *Conflict of Laws: A Comparative Approach*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2017.

Dickinson, Andrew A., *The Rome II Regulation – The Law Applicable to Non-Contractual Obligations*. Oxford: Oxford University Press, 2008.

Eechoud, Mireille van. "The Position of Broadcasters and Other Media under the Proposed EC 'Rome II' Regulation on the Law Applicable to Non-Contractual Obligations." *IRIS plus*, no. 2006-10 (2006): 1-15.

European Commission. "Comparative study on the situation in the 27 Member States as regards the law applicable to non-contractual obligations arising out of violations of privacy and rights relating to personality." 2009.

Hamburg Group for Private International Law, "Comments on the European Commission's Draft Proposal for a Council Regulation on the Law Applicable to Non-Contractual Obligations." *Rebels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht* 67, no. 1 (Februar 2003): 225-344.

- Hartley, Trevor. "Hartley on The Problem of "Libel Tourism." Accessed December 4, 2023. <https://conflictoflaws.net/2010/hartley-on-the-problem-of-libel-tourism/>.
- Jan von Hein. "Von Hein on Rome II and Defamation." Accessed December 11, 2023. <https://conflictoflaws.net/2010/von-hein-on-rome-ii-and-defamation/>.
- Knoch v Bundesanstalt für Arbeit Case C-102/91 [1992] ECR I-4341.
- Kozyris, Phaedon John. "Rome II: Tort Conflicts on the Right Track! A Postscript to Symeon Symeonides' "Missed Opportunity." *The American Journal of Comparative Law* 56, no. 2 (Spring 2008): 471-498. <https://doi.org/10.5131/ajcl.2007.0013>
- Kuipers, Jan-Jaap. "Towards a European Approach in the Cross-Border Infringement of Personality Rights." *German Law Journal* 12, no. 8 (August 2011): 1681-1706. <https://doi.org/10.1017/S2071832200017491>
- Meier, François Michel. "Unification of choice-of-law rules for defamation claims." *Journal of Private International Law* 12, no. 3 (December 2016): 492-520. <https://doi.org/10.1080/17441048.2016.1257845>
- Nerea Magallón. "Country of Origin Versus Country of Destination and the Need for Minimum Substantive Harmonisation." Accessed January 14, 2023. <https://conflictoflaws.net/2010/country-of-origin-versus-country-of-destination-and-the-need-for-minimum-substantive-harmonisation/>.
- Pedro Magdalena Fernández v Commission Case C-452/93P [1994] ECR I-4295.
- Perreau-Saussine, Louis. "Perreau-Saussine on Rome II and Defamation." Accessed January 14, 2023. <https://conflictoflaws.net/2010/perreau-saussine-on-rome-ii-and-defamation/>.
- REGULATION (EC) No 864/2007 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 11 July 2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II).
- Rigsadvokaten v Ryborg Case C-297/89 [1991] ECR I-1943.
- Rogerson, Pippa. "Habitual Residence: The New Domicile?" *International and Comparative Law Quarterly* 49, no. 1 (January 2000): 86-107.
- "Rome II." Accessed December 12, 2023. <https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/1-501-0376>.
- Silvana di Paulo v Office national de l'emploi Case C-76/76 [1977] ECR 315.
- Stone, Peter. *EU Private International Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited, 2010.
- Swaddling v Adjudication Officer Case C-90/97 [1999] ECR I-01075.

ارائه عامل ارتباط مناسب جهت یکنواخت‌سازی قواعد ... / صفایی معافی، پاشاکی و دریایی ۱۰۷

Symeonides, Symeon C. "Rome II and Tort Conflicts: A Missed Opportunity Get access Arrow." *American Journal of Comparative Law* 56, no. 1 (January 2008): 173-222. <https://doi.org/10.5131/ajcl.2007.0005>

Wagner, Gerhard. "Article 6 of the Commission Proposal: Violation of Privacy - Defamation by Mass Media." *European Review of Private Law* 13, no. 1 (February 2005): 21-37.

Warsaw, Aaron. "Uncertainty from Abroad: Rome II and the Choice of Law for Defamation Claims." *Brooklyn Journal of International Law* 32, no. 1 (January 2006): 269-309.

Wass, Jack, and Maria Hook. "Reform of Choice of Law Rules for Tort." *New Zealand Law Journal* 24 (February 2017): 24-26.